

4. Лукьянчиков Е.Д. Тактические приемы реализации информации, полученной в результате осуществления оперативно-розыскных мероприятий / Е.Д. Лукьянчиков // Актуальные вопросы получения, оценки и использования информации в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: межвуз. сб. науч. трудов. – К.: НИиРИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1986. – 196 с.
5. Криминалистика: учебник / под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М.: Юрид. лит., 1988. – 672 с.
6. Волкова И.К. Некоторые вопросы участия специалиста в следственном осмотре места происшествия / И.К. Волкова // Криминалистика и судебная экспертиза: республик. межведомственный сб. науч. и науч.-метод. работ. – Вып. 1. – К.: Ред.-изд. отд. МВД УССР, 1964. – 300 с.
7. Баканова Л.П. Понятие и сущность осмотра места происшествия и получаемой информации / Л.П. Баканова // Вопросы криминалистической тактики: сб. науч. трудов. – Ташкент: Науч.-исслед. и рац.-издат. отдел. ТВШ МВД СССР 1978. – 100 с.

УДК 343.123.6

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ОСКАРЖЕННЯ У СУДОВО-КОНТРОЛЬНИХ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Бондаренко Я.С., здобувач

Національна академія внутрішніх справ

Досліджено теоретичні та практичні питання процесуальної форми реалізації конституційного принципу свободи оскарження судових рішень, прийнятих у досудових стадіях кримінального процесу.

Ключові слова: свобода оскарження, судові рішення, що прийняті в досудових стадіях кримінального процесу.

Бондаренко Я.С. РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА СВОБОДЫ ОБЖАЛОВАНИЯ В СУДОВО-КОНТРОЛЬНЫХ СТАДИЯХ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА / Национальная академия внутренних дел, Украина

Исследованы теоретические и практические вопросы процессуальной формы реализации конституционного принципа свободы обжалования судебных решений, принятых в досудебных стадиях уголовного процесса.

Ключевые слова: свобода обжалования, судебные решения, принятые в досудебных стадиях уголовного процесса.

Bondarenko Y.S. REALIZATION OF PRINCIPLE OF FREEDOM OF APPEAL IN THE SHIP-CONTROL STAGES OF CRIMINAL PROCEDURE / National academy of internal affairs, Ukraine

The oretical and practical questions of a procedural form of realization of the constitutional principle of freedom of the appeal of the judgments accepted in pre-judicial stages of criminal trial are investigated.

Key words: freedom of the appeal, the judgments accepted in pre-judicial stages of criminal trial.

Свобода оскарження дій, рішень і бездіяльності публічних органів і посадових осіб, що фактично визначена нормами Конституції України, до цього часу не одержала належного висвітлення в теорії кримінально-процесуальної науки та відповідного законодавчого закріплення в нормах кримінально-процесуального права. Між тим, свобода оскарження, як одна з найважливіших гарантій прав, свобод і законних інтересів громадян, діалектично пов'язана з соціальним і нормативним призначенням кримінального судочинства, його завданнями та принципами.

Ефективність реалізації цього конституційного права, що виступає невід'ємною складовою правового статусу особи, багато в чому знижується через відсутність у КПК України положень щодо окремих питань і форм його здійснення. Насамперед, це стосується процесуальної форми

розгляду та вирішення скарг на судові рішення, прийняті в досудових стадіях кримінального процесу, особливо в формі касаційного провадження.

Найвні також проблеми теоретичного характеру, що залишають дискусійними питання щодо суті скарги та її відмежування від інших форм звернення громадян до публічних органів, суб'єктів подання скарг певного виду та суб'єктів їх вирішення, предмета та меж оскарження, а також обсягу перевірки судом матеріалів провадження. Водночас, чіткість теоретичного визначення та нормативного закріплення цих питань має велике значення, особливо в сфері кримінального судочинства, де дії та рішення уповноважених державних органів і посадових осіб найбільшою мірою обмежують права, свободи та законні інтереси громадян.

Окремі питання інституту оскарження загалом, як і оскарження дій і рішень певних суб'єктів кримінального процесу або окремих процесуальних рішень були предметом наукового дослідження. Найбільш розробленими в цьому аспекті є питання оскарження в апеляційному та касаційному порядку підсумкових судових рішень. Саме в цьому контексті є широко відомими праці Н.Р. Бобечка, П.Ф. Букалова, М.М. Гродзинського, Ю.М. Грошевого, С.В. Глушено, О.Ю. Костюченко, Е.Ф. Куцовой, П.А. Лупинської, Я.О. Мотовіловкера, Г.О. Омеляненко, І.Д. Перлова, І.Д. Рахунова, В.М. Савицького, В.І. Сліпченка, Ю.І. Стецовського, М.С. Строговича, В.І. Теремецького, Є.М. Чехаріна та ін.

З введенням процедури судового контролю за законністю та обґрунтованістю процесуальних дій і рішень органів досудового розслідування та прокурора, окремі питання інституту оскарження в цьому напрямку досліджувались такими ученими, як В.І. Галаган, Г.В. Доросинська, І.І. Зарева, О.В. Калиновський, Д.П. Кисленко, Л.М. Кирій, О.І. Тищенко, А.Р. Туманянц, Г.В. Федотова, В.І. Чорнобук та ін.

Незважаючи на значний науковий доробок, праці вищевказаних авторів не вичерпали всіх проблемних питань процесуального інституту оскарження. Крім того, право на оскарження не було розглянуто як основоположне правило, принцип кримінального процесу, можливість реалізації якого повинна бути забезпечена на всіх стадіях процесу і не може бути обмежена в тих випадках, коли процесуальна дія чи рішення стосуються прав, свобод і законних інтересів учасників процесу.

Відсутність єдиних підходів до вирішення питань щодо свободи оскарження процесуальних дій і рішень, насамперед тих, які приймаються у досудовому провадженні, у судово-контрольних стадіях процесу, як у теорії кримінально-процесуального права, так і у правозастосовній практиці не сприяє однозначному застосуванню норм інституту оскарження, знижує рівень захищеності прав і свобод учасників кримінального процесу.

Метою цієї статті є дослідження теоретичних і практичних питань процесуальної форми реалізації конституційного принципу свободи оскарження судових рішень, прийнятих у досудових стадіях кримінального процесу.

Як відомо, законність, обґрунтованість і справедливість судового рішення може бути поставлена під сумнів, а відповідно оскаржена зацікавленими особами з метою перегляду такого рішення, його зміни чи скасування судом вищестоящої інстанції. Це право є конституційним, а відповідно і безпосередньо діючим, оскільки згідно ст.55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Стаття 129 Конституції України однією із засад судочинства встановлює забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом.

Кримінально-процесуальний закон, з однієї сторони, встановлює можливість застосування низки заходів державного примусу при здійсненні кримінального провадження, а з іншої – передбачає гарантії охорони та захисту прав і законних інтересів учасників процесу. Важливе місце в системі гарантій прав і законних інтересів учасників кримінального процесу займає інститут оскарження процесуальних дій і рішень державних органів і посадових осіб, наділених владними повноваженнями у сфері кримінального судочинства. Саме у зв'язку з цим деякі автори забезпечення свободи оскарження справедливо розглядають як один із принципів кримінального процесу [1; 2; 3, 135].

При цьому слід зазначити, що нерідко саме по собі оскарження дії чи рішення посадової особи, яким порушено права та законні інтереси особи, не здатне відновити ці права та законні інтереси. Так, в одних випадках для усунення порушення закону достатньо скасування чи зміни незаконного чи необґрунтованого рішення, а в інших – прийняття рішення по скаргі слугує лише необхідною умовою для відновлення порушених прав [4, 82-83].

Наприклад, приймаючи рішення по касаційній скарзі, суд касаційної інстанції, в одній ситуації може самостійно усунути порушення прав засудженого чи іншої особи, сформулювавши рішення про це у своїй ухвалі. В іншій ситуації, суд касаційної інстанції, скасовуючи за касаційною скаргою незаконне чи необґрунтоване судове рішення, створює лише необхідні процесуальні умови для можливого відновлення порушених прав.

Тому в юридичній літературі справедливо вказується на те, що усунення порушення закону не завжди дорівнює відновленню порушеного права учасника процесу. Скасування незаконного рішення та усунення допущеного порушення закону, нерідко, є лише необхідним етапом на шляху до відновлення порушеного права та захисту законного інтересу особи, що вимагає подальшого вчинення правомірних дій і прийняття законних рішень у цьому напрямі [5, 72].

Незважаючи на те, що оскарження судових рішень традиційно сприймалось лише в контексті перегляду підсумкових судових рішень (рішень, винесених судом по суті справи), практика конституційного правосуддя, вищої судової інстанції, й доповнення КПК України, що мали місце за останні роки, свідчать про послідовне впровадження ідеї щодо оскарження та безпосередньої перевірки судом вищестоящої інстанції і тих судових рішень, які приймаються судом і в досудовому провадженні в межах здійснення функції судового контролю.

Реалізація цього процесуального права може відбуватись у декількох формах. Чинне кримінально-процесуальне законодавство передбачає такі порядки перевірки вироків, постанов і ухвал суду: апеляційне провадження (глави 29, 30 КПК), касаційне провадження (гл.31 КПК), перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами (гл.32 КПК), перегляд судових рішень Верховним Судом України (гл.32¹ КПК).

Аналогічні порядки перегляду судових рішень передбачені і в проекті Кримінального процесуального кодексу України (реєстр. № 9700): провадження в суді апеляційної інстанції (гл.31), провадження в суді касаційної інстанції (гл.32), провадження у Верховному суді України (гл.33), провадження за нововиявленими обставинами (гл.34).

Кожен із порядків перегляду судових рішень, передбачених чинним КПК України, достатньо повно розглянутий у процесуальній літературі, апробований правозастосовною практикою, знайшов своє відображення в актах конституційного правосуддя, роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України, однак переважно щодо підсумкових судових рішень.

Що ж стосується нормативного врегулювання та практичного застосування процедур судової перевірки проміжних судових рішень, насамперед тих, які винесені в межах досудового провадження, цього констатувати не можна. За деякими винятками законодавець не передбачає ні окремої процесуальної форми для розгляду цих рішень, ні видів можливих рішень суду.

Між тим таке оскарження займає все більш вагоме місце у практиці судів апеляційної та касаційної інстанцій, вимагаючи підвищеної уваги до оптимізації своєї процесуальної форми. Позитивним моментом у розвитку інституту оскарження є збільшення кількості скарг на законність і обґрунтованість рішень суду, винесених за результатами розгляду скарг і клопотань учасників процесу.

Так, за даними Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (ВССУ) судьями судової палати у кримінальних справах розглянуто 13,7 тис. касаційних скарг. За результатами їх розгляду винесено 8,6 тис. постанов про відмову у витребуванні кримінальних справ та 5,2 тис. постанов про витребування або 37,7 % від кількості касаційних скарг, що були розглянуті.

У касаційному порядку перевірено кримінальні справи за касаційними скаргами на судові рішення апеляційних судів стосовно 840 осіб, на судові рішення місцевих загальних судів – 4,6 тис. осіб; за скаргами на вирок апеляційних судів – 755 осіб, на вирок місцевих загальних судів – 3,7 тис. осіб; на постанови (ухвали) апеляційних судів – 85 осіб, на постанови (ухвали) місцевих загальних судів – 919 осіб. За результатами перевірки кримінальних справ ВССУ залишено без змін 3,2 тис. судових рішень. Скасовано та змінено 2,2 тис. судових рішень або 41,5 % від загальної кількості перевірених [6].

Вказані тенденції, на наш погляд, викликані тим, що будь-який порядок перегляду судових рішень, як підсумкових, так і проміжних, виступає важливою конституційною гарантією прав, свобод і законних інтересів учасників процесу, і по суті є продовженням захисту учасниками кримінального процесу своїх прав і законних інтересів у нових процесуальних умовах. У зв'язку з цим зацікавленим особам, насамперед, має бути забезпечена свобода оскарження прийнятих судових рішень, можливість повноцінної участі в процедурі їх перевірки.

Як основоположний початок судової перевірки свобода оскарження характеризується, по-перше, максимально можливим колом учасників кримінального процесу, чий об'єктивний інтерес може обумовити процесуальні форми перегляду прийнятих судових рішень. Будь-які спроби обмежити це коло учасників за формальними підставами, зокрема, що вони не наділені відповідним правовим статусом і не зазначені в законі серед можливих суб'єктів подання скарг, повинні розцінюватись як спроба необґрунтованого обмеження конституційного права зацікавлених осіб на оскарження процесуальних дій і рішень, які порушують їх права, свободи та законні інтереси. Водночас, відсутність у суб'єкта оскарження інтересу, визнаного законом, позбавляє його права на оскарження процесуальної дії чи рішення в інтересах загальної законності.

Свобода оскарження також характеризується тим, що оскарженню та перевірці у визначених законом процесуальних формах можуть підлягати вироки та інші судові рішення всіх судів судової системи України.

Гарантіями реалізації принципу свободи оскарження в судово-контрольних стадіях процесу, у тому числі стосовно оскарження проміжних судових рішень, також виступають: наявність у законі визначеної форми скарги; право зацікавлених осіб на оскарження процесуальної дії чи рішення в обсязі, що є необхідним для захисту своїх або представлених інтересів; право подання скарги на рідній мові чи мові, якою особа володіє; право подання скарги як до суду, що постановив рішення, яке оскаржується, так і безпосередньо до вищестоящого суду; право зацікавлених осіб відкликати скаргу.

Додатковою гарантією реалізації принципу свободи оскарження у судово-контрольних стадіях кримінального процесу виступає правило, що регулює можливість подання до суду вищестоящої інстанції додаткових матеріалів (ст.393 КПК України).

Гарантією забезпечення права на свободу оскарження також виступає правило, що визначає необхідність перевірки не тільки законності, а й обґрунтованості судових рішень, що оскаржуються. Іншими словами йдеться про перевірку вищестоящим судом одночасно і фактичної основи і законності процесуального рішення чи дії, що оскаржується. Вищестоящий суд не повинен обмежуватись формальною перевіркою правильності застосування норми матеріального та процесуального права, він повинен дослідити та оцінити відповідні докази для того, щоб встановити: наскільки висновки нижчестоящого суду обґрунтовані матеріалами справи, доказами, дослідженими судом, якою мірою вони відповідають встановленим фактам, наскільки справедливим є винесене судом рішення. У тому ж контексті, тобто в межах забезпечення права на свободу оскарження, може бути розглянуто і правило про обов'язковість вказівок вищестоящої інстанції (ч.7 ст.374, ст.399 КПК України).

Важливим для реалізації принципу свободи оскарження є закріплення в кримінально-процесуальному законі певних правил у межах тієї чи іншої процедури оскарження. Так, відповідно до ч.4 ст.389, ч.1 ст.391 КПК України про призначення справи до касаційного розгляду, про право подати заперечення на скаргу або ж подати власні скарги, про право взяти участь у засіданні суду касаційної інстанції повідомляються усі учасники процесу, які наділені правом подання касаційних скарг (ст.384 КПК України), а не тільки ті, що звернулись зі скаргою.

У тому ж контексті суд, який приступає до розгляду скарги, зобов'язаний забезпечити усім особам, інтересів яких стосується судове рішення, що оскаржується, право довести до відома суду свою позицію з питань, які є предметом судового дослідження в апеляційній (касаційній) інстанції, шляхом особистої участі в цьому засіданні чи іншим законним способом.

Правила забезпечення свободи оскарження також передбачають безумовне виконання судом, який є суб'єктом вирішення скарги, принципового положення про неможливість ігнорування та довільного відхилення доводів скарги, у тому числі тих, що фактично не були обґрунтовані суб'єктом подання скарги, не наводячи фактичних і правових підстав і мотивів відмови в задоволенні заявлених вимог, оскільки обґрунтованість рішення суду має базуватись на

розгляді конкретних обставин, які закріплені в матеріалах справи та додаткові подані сторонами в судовому засіданні.

Таким чином, необґрунтованість поданої скарги, її невмотивованість, і навіть відсутність у заявника самого права на оскарження певного процесуального рішення чи дії, не повинні звільняти суд, як уповноваженого суб'єкта перевірки, від обов'язку розглянути скаргу та дати оцінку доводам скарги, а також мотивувати свої рішення шляхом зазначення конкретних підстав, за якими доводи скарги відхиляються вищестоящим судом.

Кожне із вищезазначених правил, положень потребує всебічного вивчення та дослідження всього кола питань і проблем, які виникають у теорії та практиці застосування інституту оскарження у судово-контрольних стадіях кримінального процесу та реалізації принципу свободи оскарження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глуценко С.В. Касаційне оскарження як конституційна засада перевірки судових рішень в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / С.В. Глуценко; Академія адвокатури України. – К., 2010. – 19 с.
2. Костюченко О.Ю. Апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О.Ю. Костюченко; Академія адвокатури України. – К., 2005. – 18 с.
3. Зарева І. Забезпечення права на оскарження дій і рішень у кримінальному процесі / І. Зарева. // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 11 – С. 135-137.
4. Якубович Н.А. Охрана конституционных прав личности на предварительном следствии: методическое пособие / [Н.А. Якубович, Л.В. Батищева, Е.С. Радутная, Г.И. Пичкалева]. – М., 1989. – 88 с.
5. Мартынич Е.Г. Охрана прав и законных интересов личности в уголовном судопроизводстве / Е.Г. Мартынич, В.П. Радьков, В.Е. Юрченко. – Кишинев: Штиинца, 1982. – 188 с.
6. Аналіз здійснення судочинства та даних судової статистики щодо розгляду справ матеріалів Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2011 році // Офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html

УДК 342.7 (477)

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОСНО ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ

Щериця С.І., здобувач

Національна академія внутрішніх справ

Досліджено історію розвитку законодавства про особливості кримінального провадження відносно окремих категорій осіб. Встановлено історично усталене існування паралельного кримінально-процесуального законодавства блоку законів, які встановлюють особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності достатньо широкого кола осіб. Підтримано пропозицію щодо окремого нормативного врегулювання цього правового інституту. Запропоновано в новому Кримінальному процесуальному кодексі України модель нормативного врегулювання особливого порядку кримінального провадження відносно деяких категорій осіб визнано далекою від досконалості (насамперед, у питанні кола осіб, на яких поширюються виключні права, встановлені відповідною главою), такою, що потребує доопрацювання. Водночас констатується, що такий особливий порядок